

ЗАБУТІ ІМЕНА В УКРАЇНСЬКІЙ НАУЦІ ТА КУЛЬТУРІ

АНДРІЙ ГАЄК

Українська театральна сцена ХХ ст. дала чимало визначних постатей — співаків, акторів, музикантів, самовіддана творчість яких увійшла до „золотого“ фонду в пантеоні національної і світової культури. Серед них гідне місце належало свого часу славнозвісному, а тепер майже призабутому оперному співакові Андрієві Гаєку. На початку ХХ ст. він здобуває визнання як один з небагатьох найкраще вишколених і найпопулярніших слухачів Мельпомени, а після завершення у 1930-х рр. співацької кар'єри і кількарічного заслання у 1940-х рр. у більшовицькі табори в Сибіру його ім'я залишається відомим хіба що вузькому колу фахівців: музико- і театрознавців. Широкому ж загалу воно майже невідоме, як і невідомі сьогодні останні роки його післясибірського життя і навіть місце поховання.

Андрій Гаєк народився 1873 р. Відомості про число і місце народження не збігаються: за одними даними — 25 червня у с. Глушин, а за іншими — 13 жовтня або 13 грудня в с. Кадлубиська Бродського повіту (нині Бродівського району) на Львівщині¹. Його батько Микита, за одними даними, селянин, за іншими — сільський учитель і дяк церкви в с. Голосковичах². Сім'я була велика — четверо синів і дві дочки. З них тільки Андрієві, який вирізнявся своїми співацькими здібностями, дзвінким голосом і потягом до малювання, пощастило не обмежитися початковою школою, а продовжити навчання у Бродівській гімназії. У той час у залі міського Музичного товариства у Бродях нерідко йдуть вистави приїжджого театру. Функціонує й місцева театральна група. І театр стає мрією юнака³.

Після закінчення гімназії (червень 1893 р.) Андрій Гаєк вступає на богословський факультет Львівського університету та до Духовної семінарії Св. Духа. Успішно опановуючи впродовж чотирьох років навчальну програму, він бере участь у культурно-мистецьких заходах семінаристів⁴. Згодом любов до співу визначає його подальшу долю. Після закінчення університету Гаєк вирішує здобути спеціальну вокальну освіту. Ще в студентські роки брав уроки з вокалу в педагога Українського музичного інституту Софії Козловської у Львові, а згодом продовжив навчання у Відні. 1901 р. закінчив клас вокалу Віденської консерваторії, де удосконалював майстерність співу у відомого співака Леона Слезака⁵.

Андрій Гаєк. Початок ХХ ст.

У Львові співак виступив уперше 16 травня 1899 р. на концерті на честь Тараса Шевченка. Тоді,— писав кореспондент газети „Діло“,— „припав до загальної вподоби солоспів п. Гаєка, окінченого богослова, котрий студіює тепер вищу музику, а знаний також з артистичного таланту малярського. З цілою прецизією відспівав він дві пісні: „Цвітка дрібная“ і „Ой, під гаєм“. Френетичні (гучні.— Ф. С.) оплески були, певно, дуже милою співакові нагородою. Хор львівський „Боян“ відспівав „Вулицю“ Колесси і „Вечерниці“ Ніщинського, де сольові партії відспівали знана солістка п. О. Шухевичева і п. А. Гаєк. Що спів випав добре, про се не треба й казати“⁶.

Після успішних виступів, незважаючи на перестороги рідних, він обирає театральну сцену. Шлях оперного співака почав з театру в Люблянці (Словенія), де впродовж піврічного (випро-

¹ Центральний державний історичний архів України у Львові, ф. 451, оп. 2, спр. 663, арк. 20—21; Державний архів Львівської області, ф. 26, оп. 15, спр. 1063, арк. 140, 146, 152, 159; Безпалків Р. Ліричний тенор А. Гаєка // Броди і Бродщина. Історично-мемуарний збірник.— Броди, 1998.— Кн. II.— С. 547.

² Безпалків Р. Ліричний тенор А. Гаєка.— С. 547.

³ Г[олубець] М. Андрій Гаєк // Театральне мистецтво. Журнал театру і сцени.— Львів, 1923.— Вип. III.— С. 36; Онищук Я. „Просвіта“ у нашому краї // Бродщина / Broduchyna. Літературно-краснознавчий журнал.— Броди, 1993.— № 3.— С. 56—59.

⁴ Глистюк Я. Діяльність студентських товариств Греко-католицької духовної семінарії у Львові (1849—1914) // Львів: місто, суспільство, культура.— Львів, 2007.— Т. 6: Спеціальний випуск Вісника Львівського університету. Серія історична.— С. 258—261, 275—276.

⁵ Медведик П. Діячі української музичної культури (Матеріали до біо-бібліографічного словника) // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі — Записки НТШ). Праці Музикознавчої комісії.— Львів, 1993.— Т. ССХХVI.— С. 391.

⁶ Людовий концерт в пам'ять Шевченка // Діло.— 1899.— 16 трав.— № 98.

бувального) сезону в 1901 р. „позискав собі відразу симпатії й признання“. Після відвідин Венеції, Трієста, Відня, де мав змогу чути голоси видатних співаків, А. Гаск здобуває визнання як соліст Люблянської (1902—1905), Познанської (1905—1914) і Віденської (1914—1916) опер⁷.

До його репертуару в цих театрах, згідно з виконаними згодом партіями на українських сценах, імовірно, входили партії Йонтека й Антося („Галька“ С. Монюшка), Єніка („Продана наречена“ Б. Сметани), Фауста („Фауст“ Ш. Гуно), Альфреда („Травіата“ Дж. Верді), Йоші („Циганська любов“ Ф. Легара), окремі партії в опері „Мадам Баттерфляй“ Дж. Пуччіні, „Ямарі-рудокопи“ К. Целлера, в оперетах Й. Штрауса „Циганський барон“ та ін.

Працюючи в центральноєвропейських театрах, Андрій Гаск сезонно виступав на українських сценах Галичини й Буковини, зокрема в оперній групі театру Товариства „Руська (після 1916 р. — Українська) Бесіда“ у Львові (1904—1912, 1922—1924), в Стрілецькому театрі (1917—1918), Українському театрі під дирекцією Івана Когутяка (1924), пересувній Галицькій трупі Йосипа Стадника (1925—1926), у Театрі ім. І. Тобілевича у Станіславові (1928—1929).

У репертуарі митця на українській сцені, крім згаданих, були партії з українських опер і оперет: Андрія („Запорожець за Дунаєм“ С. Гулака-Артемовського), Андрія („Катерина“ М. Аркаса), Петра („Наталка Полтавка“ М. Лисенка). А партнерками і партнерами були співаки Катерина Рубчакова, Філомена Лопатинська, Ванда Петровичева, Софія Стадникова, Антоніна Осиповичева, Олена Бенцалева, Надія Сарамга, Ірина Туркевичівна, Іван Рубчак, Василь Коссака та ін.

Як писала тогочасна преса, театр Товариства „Руська Бесіда“ і його спадкоємці (Стрілецький театр, Театр „Української Бесіди“), крім виступів у Львові, давали вистави з участю А. Гаска в містах і містечках Галичини (Бережани, Броди, Дрогобич, Золочів, Коломия, Перемишль, Станіславів, Стрий, Тернопіль, Чортків й ін.) та Буковини, популяризуючи серед зацікавлених глядачів перлини національного і світового оперного мистецтва. Завдяки цьому тисячі західних україн-

ців мали змогу насолоджуватися співом Гаска⁸.

Сучасники (рецензенти, мемуаристи, глядачі) зазвичай відзначали милозвучний голос А. Гаска, високу майстерність його співу й акторське мистецтво. Уже за директорства в театрі Товариства „Руська Бесіда“ М. Губчака (1901—1904) у поставлених уперше в Галичині виставах „Запорожець за Дунаєм“ і „Катерина“ партії, які виконали А. Гаск і М. Волошин, викликають фурор і гучні оплески⁹.

На перших виставах з його участю опери „Продана наречена“ Б. Сметани у Львові в грудні 1904 р. він постає гідним партнером відомих на той час виконавців головних сольних партій К. Рубчакової, І. Рубчака, Н. Костева. „Сильний, звучний і металічний его голос,— писав рецензент „Діла“,— надавався дуже добре до партії Янка (Яніка), котру відіграв з великою вервою (запалом.— Ф. С.), викликаючи часті і різні оплески“¹⁰. Рецензент тієї ж газети іменує А. Гаска вже „досвідченим оперним солістом“, якого у виставі опери „Продана наречена“ ставить на перший план поруч з К. Рубчаковою та І. Рубчаком¹¹. Згодом той самий автор високо оцінив виконувачу співаком у цьому ж театрі партію „Фауста“. „У виставі „Фауст“,— за його словами,— гарний тенор виконавця партії доктора Фауста А. Гаска злився гармонійно з могутнім басовим голосом І. Рубчака, котрому партія Мефістофеля прийшла якраз під голос“¹².

Рецензентка під криптонімом С. (М. Крушельницька) у відгуку на партію Антося в опері „Галька“ С. Монюшка зазначала: „Партію Антося співав пан Андрій Гаск (Дальний). Наша сцена переходила різні часи та різних мала тенорів. Ангажуючи постійно п. Гаска, дирекція забезпечила собі можливість помістити в своїй репертуарі, крім оперет, також поважні опери. Милозвучний голос п. Гаска підпертий доброю школою, зискав собі загальне признання, а дирекція може похвалитися, що має в своїй дружині тенора справді артиста, а не, як дотепер, т. зв. „Natura-sänger-ів“, котрі своїми високими тонами мучили себе і публіку“¹³.

Подібну оцінку виконавцеві партії Антося в цій опері дав у своїй рецензії на виставу відомий музикознавець і фольклорист Ф. Колесса. В ній,

Сцена з вистави „Продана наречена“ Б. Сметани. Зліва направо: І. Рубчак, І. Туркевичівна та А. Гаск. 8 березня 1924 р.

⁷ Г[олубець] М. Андрій Гаск.— С. 36—37; Медведик П. Діячі української музичної культури.— С. 391.

⁸ Медведик П. Діячі української музичної культури.— С. 391; Боньковська О. Львівський театр „Українська Бесіда“. 1915—1924.— Львів, 2003.— С. 290—296, 299.

⁹ Паламарчук О. Опера у Львівському театрі Товариства „Руська Бесіда“ // Паламарчук О. Світ моїх зацікавлень.— Львів, 2006.— С. 261.

¹⁰ Принагідний. „Prodana nevesta“ Сметани на сцені Руського театру // Діло.— 1904.— 7 груд.— Ч. 265.

¹¹ З руського театру // Там само.— 30 груд.— Ч. 283.

¹² О. „Фауст“ Гунода на сцені руського театру // Там само.— 1907.— 3 січ.— Ч. 2; Кирчів Р. Народний артист Іван Рубчак.— Ужгород, 2009.— С. 68.

¹³ Цит. за: Пилипчук Р. Філарет Колесса про Український театр у Галичині // Родина Колессів у духовному та культурному житті України кінця XIX—XX століття. Збірник наукових праць та матеріалів.— Львів, 2005.— Вип. 5.— С. 70.

на його думку, „на перший план вибився пан Гаск (Антос) своїм хоч не великим і не сильним, але добре вишколеним, гарним і м'яким голосом, виразною дикцією і вправною грою; слухаючи його співу (особливо в IV дії), зазнавали ми повного артистичного вдовolenня. І не диво: се, мабуть, одинокий з артистів нашої сцени, що перейшов фахову школу співацьку“¹⁴.

Під час Першої світової війни А. Гаск в опері „Галька“ на сцені театру Товариства „Українська Бесіда“ (тоді у т. зв. Стрілецькому театрі) у Львові та інших містах Галичини співає партію Йонтека. Вистави у Львові відвідували польські артисти з Миського театру. Як згадував у своїх спогадах Я. Гриневич, визначна артистка цього театру Гелена Міловська заявила, що їхній театр „просто не в силі виставити „Гальку“ так, як це робив український театр з Катрею Рубчаковою в титульовій ролі, Катрею Пилипенко в ролі Софії, Андрієм Гаском в ролі Йонтека, Іваном Рубчаком в ролі стольника, Данчаком [...] в ролі Януша“¹⁵.

У перші повоєнні роки вистави „Гальки“ в театрі Товариства Українська Бесіда завдяки участі в них А. Гаска в ролі Йонтека поновлюються. Надалі впродовж усієї артистичної діяльності співака ця роль обіймає одне з провідних місць. Роль Йонтека, на думку критики, відображала характер українського темпераменту і відповідала лірико-драматичному темброві голосу співака. Відомий галицький композитор В. Барвінський відзначав надзвичайну свіжість і рівність голосу А. Гаска у виставі „Галька“ у партнерстві з М. Шарфенштайн (його дружиною) у 1922 р.¹⁶

Автор спогаду про співака М. Голубець писав про нього з пієтетом: „Коли Гаск виступає в нашому театрі, не можу опертися спокусі, щоб не спішити до храму Мельпомени, де з правдивою насолодою люблюсь його милозвучним голосом,— і хоч би „Галька“ чи „Продана наречена“ йшла на сцені сто разів, то й тоді не міг би я відмовити собі тої насолоди, яку виносить з театру в часі виступів Гаска“¹⁷.

Високо цінував співацьку майстерність А. Гаска оперний співак Михайло Голинський. Виступаючи у 1920-х рр. (14 грудня 1924 р.?) на концерті у Бродях

у приміщенні „Сокола“, де був присутній А. Гаск, він переадресував співакові квіти і оплески, заявивши: „Коли у залі знаходиться такий співак як Гаск, то я не смію брати квітів і приймати оплески — це все належить йому“¹⁸.

Своїми виступами впродовж майже третини віку на сценах Львова та багатьох міст і містечок Галичини А. Гаск відіграв важливу роль у підвищенні рівня професіоналізму українського музичного театру, вперше ознайомив галицьких глядачів з низкою образів світової оперної класики, а також дав перше музичне життя героям нових українських опер: Максимові („Відьма“ („В чарах кохання“ Я. Ярославенка (1922), лібрето С. Черкасенка за мотивами повісті М. Гоголя „Пропала грамота“) і Андрієві (музична картина „Над Дніпром“ Є. Форостини на слова О. Олеся, 1926)¹⁹.

Автор відгуку на останню статтю під криптонімом Ф. К. на сторінках „Діла“ зазначав, що „Вистава ця в м. Стрию мала великий успіх і стягнула велику масу своєї та чужої публіки, яка щільно заповнила просторий зал Народного Дому, а в ролі Андрія відзначився особливо тенор А. Гаск, що „здержав уповні давні вальори (достоїнства.— Ф. С.) свого голосу“²⁰.

Одним з останніх виступів А. Гаска на галицькій оперній сцені преса зафіксувала його гостинний виступ в опері „Галька“ в Театрі ім. І. Тобілевича в Станіславові у квітні 1929 р.²¹

Співацький доробок А. Гаска — світла сторінка не тільки у розвитку українського оперного мистецтва, чимало він

здобув і для Львівського польського оперного театру, в якому на запрошення його директора Л. Геллера (1906—1912) співав партії Фауста і Йонтека. „Першим виступом у „Гальці“ на сцені Львівського польського театру,— писав М. Голубець,— з'єднав собі Гаск відразу симпатію публіки, і від цього часу стала для Гаска партія Йонтека в опері „Галька“ мірою поводження і на інших сценах. Гаск не менше, як покійний Мишуга, укохав цю партію [...] Деякі з польських рецензентів підносили своєчасно схожість голосу Гаска з голосом Мишуги“²². Відомий музикознавець С. Чарнецький згадував ще одну партію у виконанні А. Гаска в опері „Галька“ — партію Антоса на

Афіша гостинного виступу А. Гаска в опері „Фавст“ К. Гуно. Львів, 31 грудня 1907 р.

¹⁴ Цит. за: Пилипчук Р. Філарет Колесса про Український театр у Галичині.— С. 69—70.

¹⁵ Гриневич Я. Стрільці під скіпетром Мельпомени (Уривок із спогадів) // Наш театр. Книга діячів українського театрального мистецтва. 1915—1975.— Нью-Йорк та ін., 1975.— Т. 1.— С. 592; Боньковська О. Український народний театр Товариства „Українська Бесіда“ в роки Першої світової війни (Стрілецький театр) // Записки НТШ. Праці Театрознавчої комісії.— Львів, 1999.— Т. ССXXXVII.— С. 125.

¹⁶ Боньковська О. Львівський театр Товариства „Українська Бесіда“. 1915—1924.— Львів, 2003.— С. 227—228.

¹⁷ Голубець М. Андрій Гаск.— С. 36.

¹⁸ Безпалків Р. Ліричний тенор А. Гаска.— С. 548.

¹⁹ Медведик П. Діячі української музичної культури.— С. 391.

²⁰ Ф. К[олесса]. З музичного життя // Діло.— 1926.— 17 груд.— Ч. 280.

²¹ Театр Український Народний ім. І. Тобілевича в Станіславові // Там само.— 1929.— 12 квіт.— Ч. 81.

²² Голубець М. Андрій Гаск.— С. 37; Паламарчук О. Музичні вистави львівських театрів (1776—2001).— Львів, 2007.— С. 126.

тлі інших визначних її виконавців. „На львівській польській сцені співали колись з великим успіхом Антося наші земляки Іван Закревський, пізніше О. Мишуга, А. Гаєк, розспівав його Модест Менцинський”²³. Додамо, що на сцені Львівського польського театру А. Гаєк співав також партії Туридду („Сільська честь“ П. Масканьї), Стефана („Страшний двір“ С. Монюшка), виступав в оперетах Й. Штрауса²⁴.

Якщо до цього додати майже 20-річний спів на оперних сценах Любляни, Познаня й Відня, то перед нами постає світлий образ великого подвизника оперного мистецтва.

Творчість оперного співака А. Гаєк нерідко поєднував з концертною діяльністю. Відома його участь у Шевченківських, Шашкевичівських і сольних концертах у Львові (1904), Любачеві (1904), Станіславові (1906), Тернополі (1906), Чернівцях (1912), на яких співав, „Садок вишневий...” М. Лисенка на слова Т. Шевченка, „Цвітка дрібная“ В. Матюка на слова М. Шашкевича, арії з опер „Катерина“, „Галька“, „Фауст“, „Травіата“, „Продана наречена“ і оперети „Весілля при ліхтарнях“, а також народні пісні. До речі, фірма „Pate“ у 1912 р. здійснила дискографію низки народних пісень у його виконанні, зокрема: „Ой, під гаєм зелененьким“, „Чом, чом“, „Чи є в світі молодичка“, „Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці”²⁵.

Активну концертну діяльність продовжив співак також після того, як наприкінці 1920-х рр. за віком покинув оперну сцену й поселився на постійно в с. Глушин. Там звів собі віллу, допоміг збудувати сільську школу й долучився до діяльності „Просвіти”.

4 квітня 1937 р. А. Гаєк бере участь у влаштованому філією „Просвіти“ та Музичним товариством „Боян“ концерті з нагоди 76-х роковин смерті Т. Шевченка в м. Бродах. Гучними оплесками,— повідомляла газета „Брідські вісті“,— привітали слухачі виступ оперного співака Андрія Гаєка, що „мимо свого старшого віку очаровує всіх своїм співом“. Закінчено свято співанням Національного гімну „Ще не вмерла України ні слава, ні воля”²⁶.

11 липня 1937 р. Підкамінська філія „Просвіти“ організувала з участю А. Гаєка академію на честь М. Шашкевича у 100-ті роковини „Русалки Дністрової“ у Підкамені на Бродівщині. До музичної частини програми входили хорові твори на слова М. Шашкевича „Не згасайте, ясні зорі“, „Нещасний“ В. Матюка, „Дайте руки, юні друзі“ С. Людкевича, хор „Крилець“ В. Матюка на слова

Б. Кирчіва, кантата на честь М. Шашкевича (Б. Садовського) у виконанні співацьких колективів Підкаменя і околичних сіл та, за визначенням газети, „прегарний спів“ А. Гаєка, який виконав солоспіви „Цвітка дрібная“ В. Матюка, „Родимий краю“ І. Воробкевича та „Гетьмани“ М. Лисенка на слова Т. Шевченка²⁷.

Спільно з членами „Просвіти” сусіднього села Суходоли А. Гаєк організовує хор, з яким виступає на Шевченківських святах у навколишніх селах. З цієї нагоди також малює портрет Т. Шевченка²⁸.

Піетет до Великого Кобзаря співак зберіг ще з юних літ. А під час праці солістом опери в Любляні в часописі „Slovan“ опублікував статтю „Rozvoj maloruske moderne“ („Розвиток сучасної української літератури“), у якій дав короткий огляд українського письменства від І. Котляревського до початку ХХ ст., особливо наголосивши на творчості Т. Шевченка. На його думку, цей український митець охоплює своїм генієм не тільки минуле та сучасне свого народу, а й дивиться також у майбутнє. „У його піснях тече ціла гама почуттів, починаючи від особистих уболювань і аж до страждань усього його народу [...] Шевченко запалив у своїх піснях світло волі, братньої любові, демократизму, солідарності з усіма гнобленими, і за тим світлом ітиме ще багато поколінь українського народу. Його поезія нині підтримує серед людей віру в те, що дух народу не може вмерти, ні ярмо, ні гноблення не задушуть могутніх дрімаючих сил: вони жевріють наче жива іскра під мертвим попелом [...] Такого оборонця народних мас, яким був Шевченко, не має сьогодні жодна європейська література”²⁹.

Зі встановленням більшовицької влади в Західній Україні А. Гаєка разом з родиною 21 вересня 1940 р. депортовано до Красноярського краю (Росія), де він працював на лісоповалі. Лише з часом, коли сформував табірний клуб до якоїсь дати, його перевели на роботу обліковцем, у зв'язку з чим умови перебування трохи поліпшилися. Після війни, звільнений із заслання, А. Гаєк не зміг повернутися у рідні краї, виїхав до Польщі. У 1946 р. краєнин, який прибув із Польщі, розповідав, що бачив А. Гаєка на вокзалі в м. Катовіцах³⁰. Відтоді відомостей про долю співака немає. Вважають, що він помер 1949 р.

Нехай ці рядки ляжуть квітами шани на могилу визначного митця й стануть початком глибшого дослідження його творчого спадку.

Феодосій СТЕБЛІЙ

²³ Чарнецький С. „Галька“ українськими силами // Назустріч.— 1934.— № 10.— С. 4.

²⁴ Паламарчук О. Гаєк Андрій // Енциклопедія Львова.— Львів, 2007.— Т. 1.— С. 452—453.

²⁵ Медведик П. Діячі української музичної культури.— С. 391.

²⁶ Присутній. Свято в честь Шевченка в Бродах // Брідські вісті.— 1937.— 1 трав.— № 6.

²⁷ [Б. а.] Підкамінь. Величава Маркіянова академія // Там само.— 1937.— 1 серп.— № 10.

²⁸ Безпалків Р. Ліричний тенор А. Гаєка.— С. 549.

²⁹ Najek A. Rozvoj maloruske moderne // Slovan (Lublana).— 1902—1903.— N 3.— S. 85—87; Андрій Хаєк. Із статті „Розвиток сучасної української літератури“ // Світова велич Шевченка. Збірник матеріалів про творчість Т. Г. Шевченка: В 3 т.— К., 1964.— Т. 3: Т. Г. Шевченко в зарубіжному літературознавстві.— С. 451. Вперше прізвище автора згаданої статті ідентифікував з прізвищем соліста Люблянської опери Андрія Гаєка історик українського театру Р. Пилипчук. Див.: Пилипчук Р. Співають артисти Словенії // Літературна Україна.— 1964.— 14 лип.— № 52.

³⁰ Безпалків Р. Ліричний тенор А. Гаєка...— С. 549.